

**ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних
наук, професор**

*Дипломатична академія
України
при МЗС України*

НІМЕЦЬКА СОЦІАЛ- ДЕМОКРАТІЯ В ДЗЕРКАЛІ ІСТОРІЇ

Рецензія на монографію:
Мартінов, Андрій. Соціал-
демократична
партія у політичній історії
Німеччини / Під наук. ред.
Е.А.Афоніна.
Наук. вид. – К.: Основні
цінності, 2003. – 352 с.

Історіографія історії німецької соціал-демократії нараховує тисячі праць, на сторінках яких розкриваються різні аспекти діяльності зазначеної партії, яка є однією з найстаріших та найвпливовіших масових політичних структур в європейських країнах та й у світі в цілому. Тому в широкого читацького загалу, а тим паче у фахових істориків може виникнути закономірне питання, а чим власне обумовлена поява чергової праці, присвяченої цій благодатній темі, у чому її відмінність від інших, які наукові позиції відстоює її автор.

Відповіді на вищенаведені "вступні" запитання та роздуми автор дає вже на самому початку своєї книги. Власне задум зазначеної праці мав розкрити особливості виникнення, існування та функціонування німецької соціал-демократії не лише як певного національного політичного феномену, а й як з самого початку своєї історії впливового суб'єкта в міжнародному соціалістичному русі.

Слід зазначити, що поява книги, яка виносить на розгляд читацької громадськості, не є випадковою. Адже видавництво "Основні

цінності" вже досить тривалий час активно поширює твори як класиків сучасної соціал-демократичної думки, ідеї яких вплинули й на сучасну суспільну практику, так і вітчизняних авторів, котрі працюють на ниві історії та сьогодення світової та вітчизняної соціал-демократії.

Безперечно, своє місце в цьому ряду займає й рецензована монографія А.Ю.Мартінова, яка по суті вперше в оновленій вітчизняній історичній науці подає масштабне полотно минулого й сучасного Соціал-демократичної партії Німеччини. Звичайно, такий підхід має право на реалізацію, оскільки слугує не лише суто науковим, а й практичним цілям вивчення німецького соціал-демократичного досвіду.

Автор враховує результати досліджень німецьких істориків соціал-демократії, детально аналізує їхні праці. Історіографічна частина монографії дає загальне уявлення про основні дискусійні питання історії СДПН, представляє сучасну, так би мовити, "офіційну" думку німецьких істориків соціал-демократичної орієнтації та альтернативні точки зору на певні події в історії СДПН.

Німецькі соціал-демократи пройшли суперечливу політичну еволюцію від певної конфронтації з державою до реального перетворення на державницьку партію. Зокрема, ідейні витоки європейської соціал-демократії, лейтмотив якої репрезентує СДПН, автор шукає в періоді становлення індустріального суспільства та осмислення епохального проекту реалізації модерних ідей Великої французької революції. Саме пошук оптимальних шляхів розвитку суспільства в напрямку до політичної свободи, справедливої рівності принаймні стартових соціальних шансів, дієвої солідарності став сенсом діяльності соціал-демократії.

Зокрема, на сторінках монографії наголошується, що з часу утворення в 1871 р. Німецька імперія переживала бурхливу індустріалізацію, що породжувало відповідну соціально-політичну структуру. Починаючи від часів Бісмарка, який послідовно переслідував німецьких соціал-демократів, зазначена партія взяла курс на реформаторський підхід до власної політичної діяльності. Її головною метою було визначено підвищення рівня життя широких верств суспільства, створення впливового середнього класу, сприяння формуванню правових засад соціальних гарантій.

Вже тоді німецькі соціал-демократи як найбільша робітничая партія стали на шлях парламентаризму, намагаючись завоювати більшість симпатій виборців. Водночас у марксистському дискурсі тієї доби помітне місце посідав і проект революційного встановлення диктатури пролетаріату як своєрідного інструменту побудови справедливого суспільного устрою. Подібний альтернативний варіант мав замінити реформістський підхід до формування засад демократичного соціалізму. Але навіть у межах марксистських ідей, яких дотримувались Е.Берн-

штейн, Р.Люксембург, К.Каутський, було вироблено перевірену практикою модель еволюційного розвитку демократичного соціалізму, який апріорі не міг з'явитись із "родовими плямами" диктатури пролетаріату.

Проте, як слушно наголошує автор, зазначена ідейна установка перемогла в жорсткій конкурентній боротьбі з більш радикальними ідеями, які на ділі не стільки вирішували застарілі проблеми, скільки продукували нові, ще складніші. Отже, протягом принаймні першої половини ХХ століття в середовищі німецької соціал-демократії відбувалась гостра ідейно-політична боротьба між прагматиками-реформістами та марксистами-ортодоксами. Врешті саме вона визначила ставлення партії до найважливіших питань цієї епохи – класової боротьби, ролі профспілок, вирішення аграрного та колоніального питань, боротьби за загальне виборче право, ставлення до імперіалізму, війни і миру.

На жаль, автор більше уваги приділяє перипетіям саме політичної історії та ролі в ній СДПН, ніж зупиняється на докладному аналізі теоретичного обґрунтування зазначених позицій. Така постановка проблеми була б цікавою для наступних досліджень.

Повертаючись до смислової канви монографії А.Мартінова, слід звернути увагу на чітку відмінність у позиції, скажімо, німецьких соціал-демократів і комуністів на природу держави. Так, з точки зору соціал-демократів, німецький робітничий клас мав ділити владу з усіма соціальними прошарками, які взаємодіють у структурах громадянського суспільства. Тим самим у повсякденній політичній практиці СДПН, принаймні впродовж більшої частини ХХ століття, поєднувала переважно марксистський аналіз соціально-економічних аспектів суспільного життя з нестандартним реформістським підходом до політики.

Своєрідним водорозділом між радикальним та реформістським підходом німецьких соціал-демократів до суспільних явищ став період становлення та існування Веймарської республіки. Зокрема, у монографії проаналізовано комплекс причин, які дали можливість СДПН очолити революційний рух і спрямувати його в альтернативне більшовицькому радикалізму соціально помірковане демократичне русло. Але також автор слушно наголошує на вадах демократичного режиму без реальних демократів та без перемоги демократичних цінностей у суспільній свідомості.

У нашому сучасному конституційно-політичному дискурсі навколо проблем переходу до парламентсько-президентської республіки звертає на себе увагу сюжет ставлення німецьких соціал-демократів до інституту президента. Ліва частина СДПН, яка все ж становила головний соціальний базис партії того часу, досить недовірливо ставилась до Президента Еберта. Зокрема, зазначена частина СДПН була серйозно стурбована тим, що потужна президентська влада може обмежити парла-

повноту виконавчої влади. Проте Еберт повною мірою користувався повноваженнями, наданими йому Веймарською конституцією. Зокрема, відповідно до статті 48 надзвичайний стан в умовах наростання революційної кризи з весни 1919 до весни 1921 р. вводився 135 разів. Підставою для цього була боротьба проти запеклих ворогів молодії республіки, причому це робилось зі згоди членів уряду і парламентської більшості. Крім того, зазначається, що Еберт вводив надзвичайний стан заради збереження демократії та парламентаризму.

Натомість у 30-ті роки Президент Гінденбург і кола, які стояли за ним, виходили за правові рамки Конституції, аби, по суті, підготувати прихід диктатури.

Автор монографії слушно зазначає, що перша в німецькій історії Веймарська республіка об'єктивно ще не мала достатніх ресурсів, аби забезпечити безумовну перемогу ідей соціал-демократії. Незважаючи на це, на практиці було підтверджено можливість існування моделі демократичного соціалізму як об'єктивного процесу еволюційного формування солідарного суспільства.

Водночас, інтенсивна модернізація всіх сфер соціального життя породила кризу болісного відмирання багатьох цінностей традиційного суспільства. Поступове, але неухильне поширення впливу комуністів і націонал-соціалістів стало свідченням кризи режиму парламентської демократії, яка була єдиним середовищем, де соціал-демократи були спроможні проводити свій реформістський політичний курс. В умовах гострої кризи СДПН не змогла поєднати національну та соціальну ідеї в моделі соціально-орієнтованого ринкового господарства.

А.Мартінов слушно наголошує, що період існування Третього рейху був найтрагічнішим в історії СДПН. Партія не знайшла ефективної практичної стратегії дій, які дали б можливість подолати як ліворадикальний, так і націонал-популістський шляхи подолання глибокої системної кризи, в якій внаслідок великої депресії опинилося німецьке суспільство. Проте соціал-демократи в цей час справедливо ідентифікували себе з єдиною демократичною альтернативою тоталітаризму. Саме на цій основі мало відбутись відродження вирішального впливу соціал-демократів на німецьке суспільство після краху нацистського режиму. Врешті події розгортались саме за таким сценарієм.

У другому розділі монографії висвітлюються перипетії історії СДПН в політичній історії "старої" ФРН, та об'єднаної Німеччини. Слушно наголошується на тому, що втрата єдності партії була неминуче пов'язана з умовами окупації та початком "холодної війни". Зокрема, СРСР спонукав до об'єднання східнонімецьких соціал-демократів і комуністів у форматі Соціалістичної єдиної партії Німеччини. Натомість західні союзники вважали, що для практичної реалізації соціал-демократичного

курсу спочатку треба відродити стабільну, багату, демократичну Німеччину як надійного та безумовного союзника Заходу в умовах "холодної війни". Як засвідчив досвід Веймарської республіки, швидше це могли зробити правочентристські сили, які безумовно прийняли умови окупаційної влади. Водночас СДПН відводилась важлива для демократичної політичної системи роль конструктивної та відповідальної опозиції. Тому справедливо наголошується, що в створенні моделі соціального ринкового господарства місце в історії належить не лише К.Аденауеру та Л.Ерхарду, а й соціал-демократам.

З точки зору автора, важливим етапом новітньої історії СДПН стала Годесбергська програма партії, прийнята 1959 р., яка зафіксувала можливість конвергенції капіталізму та соціалізму. Такий підхід дав шанс об'єднати зусилля лівого та правого центру на засадах пошуку нового суспільного консенсусу в 60-ті роки ХХ століття.

Аналізуючи часи "великої коаліції" правочентристських партій і соціал-демократів у 1966-1969 роках, автор зазначає, що подібна модель коаліційної політики стала для німецького громадянського суспільства своєрідним страховим полісом збереження стабільності напередодні бурхливого періоду соціальних реформ.

"Золотий час" німецької демократії, який припав на період канцлерів В.Брандта та Г.Шмідта в 70-ті роки ХХ століття, став періодом розвитку демократичного соціального устрою загального добробуту. Водночас німецьке громадянське суспільство зіштовхнулось із проблемами адаптації до викликів постіндустріального суспільства. Тоді СДПН в силу різних причин втратила шанс дати адекватну відповідь на цей історичний виклик, що врешті коштувало партії шістнадцяти років перебування в опозиції до уряду Г.Коля.

Нарешті останній розділ монографії присвячено висвітленню місця та ролі СДПН в історії об'єднаної Німеччини. Автор вводить читача в курс справ сучасної внутрішньополітичної "кухні" ФРН. Зокрема, показано особливості відносин СДПН з Партією демократичного соціалізму, яка, будучи спадкоємицею СЕПН, відіграє важливу роль у нових федеральних землях. Ретельно проаналізовано внутрішньополітичні та зовнішньополітичні аспекти урядування коаліції соціал-демократів і партії зелених у період 1998-2002 років. Звертає на себе увагу постановка нових питань, які постали в середовищі європейської соціал-демократії та пов'язані з глобалізацією.

Загалом слід визнати вдалим концептуально єдиний підхід до аналізу історії німецької соціал-демократії, так би мовити, "від Лассалю до Шрьодера". Монографія залишає позитивне враження як, по суті, перша у новітній українській історіографії фундаментальна праця про найстарішу та найвпливовішу політичну партію Німеччини. Праця

А.Ю.Маринова "Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини ХХ ст." є цінним для сучасної вітчизняної історіографії внеском у вивчення історії німецької соціал-демократії. Вона безумовно буде корисною для широкого кола спеціалістів і читачів, які просто цікавляться політичною історією Німеччини.

Надійшла до редакції 05.10.2004

453